

INTERVJU

Intervju s Martinom Bajčić i Katjom Dobrić Basaneže – Regulacija statusa pravnih prevoditelja i sudskih tumača u Europskoj uniji

Pripremila: Zrinka Mlinarević, MA*

Ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju (EU) 1. srpnja 2013. i njezinom prisutnošću u institucijama EU-a povećala se i vidljivost jedne često zanemarene profesionalne zajednice – one pravnih prevoditelja i sudskih tumača. Objava knjige "Towards the Professionalization of Legal Translators and Court Interpreters in the EU" urednica dr. sc. Martine Bajčić¹, univ. spec. iur., i Katje Dobrić Basaneže², prof., koja je ovih dana izašla u izdanju Cambridge Scholars Publishinga bila je povod za razgovor, među ostalim, o naprecima koji su postignuti na području regulacije ove struke, EULITA-i, ali i izazovima s kojima se susreće u pojedinim zemljama članicama EU-a zahvaljujući migrantskoj krizi i povećanom opsegu sudskih postupaka koji uključuju one koji nisu državljani EU-a i u kojima je primjena Direktive 2010/64/EU o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenim postupcima dovedena u pitanje te borbi protiv deprofesionalizacije ove profesije u vidu uvođenja međunarodnog standarda u sudskom tumačenju i pomacima u obrazovanju (mladih) pravnih prevoditelja i sudskih tumača.

1. Kojim je povodom i kako nastala ova knjiga?

Martina Bajčić i Katja Dobrić Basaneže: Poglavlja u ovoj knjizi proizašla su iz izlaganja na međunarodnoj konferenciji "Professionalization vs. Deprofessionalization: Building Legal Standards for Legal Translators and Interpreters" koja se održala u ožujku 2015. u Jean Monnet međusveučilišnom centru izvrsnosti Opatija. Još jednom najljepše zahvaljujemo predsjednici EULITA-e (Europskog udruženja pravnih prevoditelja) Liese Kats-

chinki, predsjednici DSTIP-a (Društva sudskih tumača i prevoditelja) Ireni Gizdavčić Plohl te profesorici Nadi Bodiroga-Vukobrat, predsjednici Jean Monnet centra izvrsnosti za njihovu potporu i doprinos uspjehu konferencije. Također zahvaljujemo svim autorima na suradnji i iskazanom povjerenju nama kao urednicama knjige.

2. Koju ulogu pravni prevoditelji i sudski tumači imaju u sustavu funkcioniranja EU-a?

Martina Bajčić: Češki književnik Milan Kundera rekao je da bez prevoditelja Europa ne bi postojala. Prevoditelji zapravo omogućuju višezjezično funkcioniranje prava EU-a. U skladu s geslom ujedinjeni u različitosti, svi su jezici EU-a službeni i jednakovrijedni. To je zajamčeno još 1958. Uredbom o određivanju jezika koji se koriste u tadašnjoj Europskoj ekonomskoj za-

* Zrinka Mlinarević, Inženjerski biro d.d., Zagreb.

¹ Martina Bajčić, viši predavač na Katedri za strane jezike Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci te pravnih aspekata EU-a na poslijediplomskom specijalističkom studiju prevođenja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci.

² Katja Dobrić Basaneže, predavač na Katedri za strane jezike Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

jednici, ali i Ugovorom o Europskoj uniji i Ugovorom o funkcioniranju Europske unije. Ono što je specifično za EU, za razliku od drugih višejezičnih organizacija poput UN-a, jest dosad nezabilježen broj jezika, jer briselska mašinerija stvara zakonodavstvo na 24 jezika. Bez prevoditelja i pravnika lingvisti to ne bi bilo moguće.

S druge strane, u EU-a se sve više govori o ulozi sudskih tumača zbog pojačane mobilizacije europskih građana i slobode kretanja. Posljedica je toga i veći broj sudskih postupaka koji se vode u jednoj državi članici protiv državljana neke druge države. Kako bi se i u takvim postupcima zajamčilo pravo na pravično suđenje (inače utvrđeno Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda), Unija je 2010. donijela Direktivu 2010/64/EU o pravu na prevođenje u kaznenim postupcima s ciljem osiguravanja ujednačene razine tumačenja i prevođenja, ali i uvođenja reda u obuku, kvalifikacije i rad tumača u Uniji. Nadamo se da će i ova knjiga pridonijeti tom cilju.

3. Jedna od osnovnih zabluda u vezi s prevođenjem jest da prevoditelj može biti svatko s dobrim znanjem (stranog) jezika. No je li to uistinu tako?

Katja Dobrić Basanež: Da, doista još uvijek prevladava mišljenje da osoba s dobrim znanjem najmanje dvaju jezika može kvalitetno prevoditi. Tome svjedoči i činjenica da je u nekim državama članicama EU-a postojala praksa angažiranja dvojezičnih osoba za pravno

prevođenje ili tumačenje, a da one nisu posjedovale pravne kompetencije niti su bile obučavane za pravno prevođenje i tumačenje. Profesionalni prevoditelji znaju da pravno prevođenje ne zahtijeva samo jezično nego i pravno znanje budući da je pravni jezik usko povezan s pravnim sustavom u kojem se taj jezik koristi. Tako bi primjerice osoba s izvrsnim znanjem engleskog i hrvatskog jezika, a bez znanja o engleskom i hrvatskom pravnom sustavu, mogla engleski termin *personal property* na hrvatski prevesti kao *osobna imovina*, te time proizvesti nepovoljan pravni učinak budući da koncept *personal property* u engleskom pravnom sustavu obuhvaća samo pokretnu imovinu, dok se koncept osobne imovine u hrvatskom pravnom sustavu odnosi i na nekretnine i pokretnine. Stoga je jasno da, kako kaže profesorica Nike Kocijančić Pokorn u svojoj knjizi *Challenging the Traditional Axioms*, taj tradicionalni aksiom poimanja dvojezične osobe kvalitetnim prevoditeljem ne stoji. No jasno je i da postoji potreba da se javnost osvijesti o neistinitosti tog aksioma budući da greške u prevođenju i tumačenju, posebice onom pravnom, mogu nepovoljno utjecati na pojedinca.

4. U knjizi se opisuju dva rastuća suprotstavljajuća trenda u prevoditeljskoj struci: jedan koji se tiče njezine profesionalizacije u vidu prilagođenih sveučilišnih programa za buduće prevoditelje i sudske tumače, ali i onih koji nude strukovne organizacije, i drugi koji se ogleda u njezinoj deprofesiji

onalizaciji u vidu nemara korisnika prevoditeljskih usluga za tim istim stručnim kvalifikacijama. Kako doskočiti ovom potonjem trendu i podržati daljnju profesionalizaciju prevoditeljske struke?

Katja Dobrić Basaneže: To je upravo ono što sam spomenula u odgovoru na prethodno pitanje. Potrebno je osvijestiti korisnike prevoditeljskih usluga o posljedicama koje nekvalitetan prijevod ili nekvalitetno tumačenje mogu izazvati. Objavljivanje knjiga ili članaka na tu temu može pomoći, no bojim se da tekstovi tog tipa ne dopiru do šire publike. Bilo bi dobro kada bi se u dnevnom tisku više pisalo o iskustvima država članica s pogreškama u pravnom prevođenju i tumačenju. Tako je primjerice u britanskom listu *Independent* objavljen članak o zaustavljanju suđenja za ubojstvo nakon što je sudski tumač priznao da je nekvalificiran te da se na tumačenje odazvao kao zamjena za svoju suprugu. Da bi se takve situacije izbjegle, potrebno je stvoriti standarde za profesiju pravnih prevoditelja i tumača. Tako je Europska udruga sudskih tumača i pravnih prevoditelja (EULITA) poduzela konkretne mjere kako bi državama članicama nametnula međunarodni standard o sudskom tumačenju, koji bi služio kao vodilja svim sudionicima sudskog tumačenja, od tuženika/osumnjičenika, tumača pa do osobe koja je tog istog tumača angažirala. Od udruga sudskih tumača i pravnih prevoditelja se s jedne strane očekuje da korisnike prevoditeljskih usluga osvijeste o postojanju tog standarda, a s druge da svoje članove potiču na cjeloživotno učenje i usavršavanje.

5. Kao jednu od ključnih, već postojećih mjera europske politike u regulaciji prevoditeljske struke, ali i ostvarivanja jednakih prava i prava na pravično suđenje osumnjičenicima i optuženicima u svim državama članicama EU-a, navodite Direktivu 2010/64/EU o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenim postupcima. U kojoj je mjeri ona implementirana u zakonodavstva država članica EU-a, a posebice u ono Republike Hrvatske?

Martina Bajčić: Kao što sam već spomenula, Direktiva je donesena 2010., a rok za njezinu implementaciju bio je listopad 2013. Ona je u Republici Hrvatskoj pravodobno preuzeta, i to odgovarajućim odredbama u Zakonu o kaznenom postupku i Prekršajnom zakonu. Treba reći da su ti zakoni i prije sadržavali odredbe o pravu na tumača u kaznenim postupcima, no Direktiva čini iskorak utoliko što jasnije navodi koja su to prava i prvi put spominje nužnost kvalitetnoga prijevoda.

Naime, kako bi se osiguralo pravično suđenje, nije dostatno da se osigura nazočnost tumača već i da je njegovo (usmeno) tumačenje ili (pismeno) prevođenje odgovarajuće kvalitete. Štoviše, prema čl. 2. i 3. Direktive, osumnjičeni ili optuženi ima pravo prigovoriti na kvalitetu prevođenja.

Mislim da se u Hrvatskoj Direktiva primjenjuje u odgovarajućoj mjeri za razliku od nekih drugih država. Recimo, ispitivanja osumnjičenika pred državnim odvjetnicima se snimaju te ih se pita jesu li zadovoljni prijevodom. Istodobno mislim da bi trebalo organizirati, s jedne strane, adekvatniju obuku budućih tumača u kojoj bi sudjelovali i pravnici i, s druge, pravosudnih tijela, koja bi trebalo upoznati s navedenom Direktivom i radom tumača u sudnici (npr. potreba da se govori jasno i ne prebrzo kako bi se osigurao točan prijevod).

Država koju bih istaknula kao svijetli primjer u implementaciji ove Direktive, ali i općenito u reguliranju rada sudskih tumača, jest Njemačka, premda i Slovenija poduzima hvalevrijedne korake. Mislim da naš zakonodavac i udruge tumača mogu puno naučiti na njemačkome primjeru; od visine naknade za sudske tumače, što nije nebitno želimo li osigurati visoku kvalitetu prevođenja, do programa obuke. Uz ovu Direktivu Nijemci su 2013. usvojili i Zakon o jačanju postupovnih prava osumnjičenika u kaznenim postupcima kao *lex specialis* kojim su konkretizirali odredbe Direktive. Osim toga, koliko mi je poznato, Njemačka je jedina država članica koja ima specijalizirani sveučilišni program za sudske tumače u Magdeburgu.

6. Italija, kao jedna od država članica EU-a koje je migrantska kriza najviše zahvatila, ima poteškoća s provođenjem ove Direktive. Naime, tehnika prevođenja poznata pod nazivom *chuchotage* ili šaptanje, koju Direktiva (kao ni bilo koju drugu) izričito ne navodi, ali podrazumijeva, uhvatila je tamošnju prevoditeljsku zajednicu posve nespregnju. Kako je do toga došlo?

Katja Dobrić Basaneže: Da, Direktiva samo navodi da bi osumnjičeni ili optuženi, citiram, "trebali imati mogućnost svojim pravnim zastupnicima objasniti svoju verziju događaja, ukazati na sve navode s kojima se ne slažu, te svoje pravne zastupnike upoznati sa svim činjenicama koje bi trebalo navesti u njihovoj obrani", pritom ne navodeći tehniku tumačenja koja bi se u tu svrhu trebala primjenjivati. Budući da tehnike tumačenja u Direktivi nisu izričito navedene, odluka o tome prepuštena je državama članicama. Tako se često

susrećemo s pozivima upućenima tumačima od strane korisnika prevoditeljskih usluga za simultanim prevođenjem, a da ti isti korisnici nisu upoznati s tom tehnikom i zahtjevima za njezino izvođenje (npr. prisutnost kabina za tumačenje). Da bi se u kaznenom postupku osigurali gore navedeni preduvjeti Direktive, potrebno je, kako u poglavlju u knjizi navode John Christopher Garwood i Isabella Preziosi opisujući svoje iskustvo iz Italije, koristiti tehniku šaptanja. Nažalost, jedina država članica koja je uključila tehniku šaptanja u postupak certifikacije sudskih tumača je Velika Britanija, koja je nakon Brexita izašla iz Europske unije. Budući da u ostalim državama članicama ta tehnika nije dio postupka obuke i certifikacije sudskih tumača, tome se može pristupiti organiziranjem kratkih tečajeva na fakultetima, kao što je to učinjeno u Italiji. K tome je potrebno poticati suradnju udruga sudskih tumača i prevoditelja sa zakonodavcem kako bi se odredilo koja se tehnika tumačenja koristi u kojem sudskom postupku, kao što je to, primjerice, učinjeno u SAD-u donošenjem Zakona o sudskim tumačima 1978. ili Izmjenom Zakona o sudskim tumačima 1988.

7. No situacija u Grčkoj je još i gora?

Katja Dobrić Basaneže: Situacija u Grčkoj je još i gora budući da ne postoji nikakav obrazovni program posvećen isključivo obučavanju sudskih tumača. K tome u grčkom zakonodavstvu ne postoji odredba koja bi nametnula zahtjeve za kvalifikaciju sudskih tumača. Ne postoje ni profesionalne udruge sudskih tumača i prevoditelja koje bi mogle podignuti standard profesije kao ni etički kodeks koji bi obvezivao sudske tumače i pravne prevoditelje. Tako prava i obveze sudskih tumača i prevoditelja u Grčkoj nisu regulirani ni u jednom pravnom aktu, što, naravno, osim niskom razinom profesionalizacije, rezultira i niskim iznosima naknade za pružanje usluga sudskog tumačenja i pravnog prevođenja.

8. Jedna od tema o kojima se rijetko priča kada su pravni prevoditelji i sudski tumači u pitanju jest ona o potencijalnim rizicima i opasnostima kojima se pri obavljanju svojeg posla izlažu.

Katja Dobrić Basaneže: O opasnostima s kojima se ponajviše susreću sudski tumači se, nažalost, rijetko govori. One su, naravno, sveprisutne, osobito kada se tumačenje odvija tijekom kaznenog postupka ili za vrijeme policijske istrage. Budući da zakonodavstvo ne definira kategorije minimalnih i maksimalnih rizika profesije sudskih tumača i pravnih prevoditelja, posto-

ji potreba za neprestanim nadziranjem tog problema. Jasna Rodeš piše u knjizi o toj temi te podupire svoje argumente istraživanjem provedenim unutar i izvan Europske unije u svrhu otkrivanja situacija u kojima su sudski tumači osjetili da im je ugrožena sigurnost. Tako su, primjerice, sakupljena razna iskustva, od tumača koji je svjedočio prizoru u kojem osumnjičenik udara glavom o stakleni zid, što je rezultiralo prskanjem krvi po odjeći tumača, do situacije u kojoj je tumač na deset minuta ostavljen sam s osobom osumnjičenom za ubojstvo dvije osobe golim rukama u sobi bez nadzorne kamere. Ovakvi i slični primjeri svjedoče postojanju potrebe za uključivanjem tehnika zaštite u obuku sudskih tumača i pravnih prevoditelja.

9. Koje to sve lingvističke dimenzije i izvanlingvističke, tj. pravne aspekte pravnog teksta pravni prevoditelji moraju uzeti u obzir pri prevođenju istoga? U kojoj mjeri pravni prevoditelji trebaju biti upoznati s pravnim sustavima na kojima se zasniva tekst koji se prevodi?

Martina Bajčić: Profesorica Susan Šarčević kao autoritet u svjetskim znanstvenim krugovima za pravno prevođenje kaže da pravno prevođenje predstavlja komunikacijski čin u pravu. Dakle, pri odabiru strategije prevođenja treba uzeti u obzir vrstu teksta koji se prevodi, je li obvezujući ili ne, preskriptivan ili deskriptivan; svrhu teksta (*skopos*) i pravne faktore. Potonji uključuju informacije o izvornome pravnom sustavu, s jedne strane, i o ciljnome pravnom sustavu s druge strane. U tom smislu neki autori govore o sličnosti poredbenoga prava i pravnoga prevođenja, jer su prevoditelji primorani prakticirati poredbeno pravo (kada uspoređuju pravne institute različitih sustava i provjeravaju njihovu podudarnost). Ključno je pritom imati na umu pravni učinak koji se želi postići: prijevod treba proizvesti jednaki pravni učinak kao i izvornik te tako omogućiti jednako tumačenje i primjenu u praksi.

S obzirom na navedeno, pravni prevoditelj mora biti u mogućnosti prepoznati i razumjeti pravni učinak koji neki tekst proizvodi, što, naravno, iziskuje poznavanje ciljnoga i izvornoga pravnog sustava, poznavanje izrade pravnih propisa i metoda tumačenja.

10. Primjenom višejezičnog kontrastivnog pristupa u prevođenju pravnih akata EU-a obrađene su neke od zamki u koje upadaju pravni prevoditelji pri prevođenju pravnih akata s engleskog, njemačkog i francuskog jezika (tzv. postupovnih jezika na koje se svi akti i tekstovi prvo prevode, a potom ti

prijevodni služe kao višestruki izvorni tekstovi) na druge službene jezike EU-a. Koje se pogreške najčešće javljaju?

Martina Bajčić: Kada je riječ o zakonodavstvu EU-a najviše se prevodi s engleskoga jezika. Iznimka jest sudska praksa Suda EU-a jer se presude pišu na francuskom i na jeziku postupka, pa se na hrvatski ne prevodi s engleskog (već sa španjolskog koji je trenutno tzv. pivot jezik, a u budućnosti će to biti poljski, i francuskog). No govoreći o zakonodavstvu EU-a, s obzirom na to da su sva 24 jezika EU-a jednakovrijedna, zapravo se, u teoriji, ne može reći da je engleska ili njemačka verzija izvorna, a druge prijevodi. To bi narušilo načelo jednake vjerodostojnosti (*equal authenticity*). Kada se objavi neka uredba ili direktiva, ona se primjenjuje na sva 24 službena jezika u svim državama članicama. Budući da se najčešće prevodi s engleskog, događaju se i pogreške, npr. europski ovršni naslov je u jednoj uredbi bio preveden kao nalog za izvršenje vjerojatno prema engleskom *enforcement order*. Međutim, provjerom naziva na drugim jezicima, npr. njemačkome, vidljivo je da je riječ o *Vollstreckungstitel*, na francuskome *titre exécutoire*, dakle o širem pojmu: ovršnom naslovu. Bilo je, naravno, slučajeva odstupanja u značenju među pojedinim verzijama. Razlozi tomu nisu (samo) pogrešni prijevodi, jednostavno je nemoguće da 24 jezika uvijek kažu jedno te isto te se neki pojmovi mogu različito tumačiti na različitim jezicima. Bitno je reći da u takvim situacijama Sud EU-a ima "zadnju riječ", odnosno korektivnu ulogu utoliko što daje svoje autonomno tumačenje o značenju nekog pojma. Tada Sud čak uspoređuje različite jezične verzije, no njegovo je tumačenje prije svega teleološko, odnosno u skladu sa svrhom nekog propisa.

O višezjezičnom pristupu prevođenja pravnih akata EU-a u knjizi je pisala Milica Gačić, inače autorica englesko-hrvatskih pravnih rječnika, te mislim da je podstrijela korisne primjere i da će njezino poglavlje, kao i poglavlja Radegundis Stolze iz Njemačke i Alenke Kocbek iz Slovenije biti zanimljiva svima koji se bave pravnim prevođenjem.

11. Kakve su tendencije u poslijediplomskom obrazovanju pravnih prevoditelja i sudskih tumača?

Katja Dobrić Basanež: Mora se priznati da su tendencije u poslijediplomskom obrazovanju pravnih prevoditelja i sudskih tumača poprilično slabe. Izuzev specijaliziranog sveučilišnog programa za sudske tumače u Magdeburgu koji je spomenula Martina, postoji i Master studij pravnog prevođenja na Odjelu za

pravne znanosti, jezik, tumačenje i prevođenje Sveučilišta u Trstu. Neki poslijediplomski programi doduše uključuju kolegij pravnog prevođenja u svoje studijske programe, kao što je to slučaj na Filozofskom fakultetu u Rijeci.

12. I na kraju, kakav je vaš stav prema sveprisutnim online prevoditeljskim alatima? Mogu li oni i u kojim slučajevima zamijeniti stručnog (pravnog) prevoditelja?

Martina Bajčić: To je dobro pitanje. Činjenica jest da tehnološki napredak u ovom području ostavlja trag: od strojnoga prevođenja, prijevodnih memorija do Google prevoditelja, kojim se danas služe ljudi diljem svijeta. Moji studenti uzimaju zdravo za gotovo mogućnost prevođenja čitavih rečenica ili odlomka teksta jednim "klikom". Kada sam ja studirala, što nije bilo tako davno, to je bilo nezamislivo. No kada pitam studente jesu li zadovoljni Google prevoditeljem, veoma su kritični i često kažu da u području prava Google "šteka". Naravno, s obzirom na to da je pravo društveni i kulturni fenomen čiji su pravni instituti ukorijenjeni u nacionalne, ili u okviru EU-a nadnacionalne pravne sustave, to je ona (prije spomenuta) izvanjezična razina koju treba uzeti u obzir u pravnom prevođenju. Na primjer, prevodimo li naziv *ugovor* na engleski, možemo upotrijebiti *contract*, *agreement*, *treaty* ili neke druge ekvivalente ovisno o kontekstu i svrsi prijevoda. I tu, dakako, Google "šteka", da parafraziram svoje studente. Nadalje, u pravnom prevođenju rijetko imate potpunu podudarnost pojmova, nema odnosa jedan na jedan. Najčešće su pojmovi samo djelomično ekvivalentni, dok su neki pojmovi neprevodivi, ali prevoditelj mora i za njih pronaći adekvatno rješenje. Uvijek treba imati na umu da je cilj pravnoga prijevoda postići određeni pravni učinak, odnosno onaj učinak koji proizvodi izvornik. Zbog toga su posljedice pogrešnoga prijevoda ozbiljne i narušavaju pravnu sigurnost. No općenito govoreći, da bi se osigurali bolji i pouzdaniji rezultati takvih *online* prevoditeljskih alata, nužna je suradnja jezikoslovaca i tehničkih struka, a u izradu pravnih rječnika valja uključiti i pravnike, što, nažalost, često nije slučaj. Usput rečeno, Google prevoditelj je stvorio jedan njemački inženjer. Bio je motiviran time što je loše govorio strane jezike. Bilo kako bilo, budućnost rječnika, pa tako i pravnih, jest digitalizacija koja korisnicima omogućuje jednostavno i gotovo intuitivno služenje rječnikom.